

RECENZIE

FERENČUHOVÁ, Bohumila. *BOHDAN PAVLŮ.* Politická biografia 1883 – 1938. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, Historický ústav SAV, 2021, 511 s., fotografie v texte, pramene a literatúra, menný register. ISBN978-80-224-1885-0.

Záujemcom o dejiny československých légii osobnosť Bohdana Pavlů iste netreba podrobnejšie predstavovať. Napriek tomu sme doteraz nemali okrem článkov a menších pojednaní podrobnú monografiu, ktorá by priblížila jeho život a dielo. Túto medzeru v odbornej literatúre vyplnila renomovaná slovenská historička Bohumila Ferenčuhová, ktorá pôsobí od roku 1971 v Historickom ústave SAV. Zameriava sa na novšie všeobecné dejiny a je autorkou množstva odborných článkov a významných publikácií, ako *Sovietske Rusko a Malá dohoda* (1988), *Slovensko a svet v 20. storočí* (2006) a *Francúzsko a slovenská otázka 1789 – 1989* (2008). Je tiež editorkou a spoluautorkou kolektívnych prác *Francúzsko a stredná Európa 1867 – 1914*, *Milan Rastislav Štefánik a česko-slovenské zahraničné vojsko (légie)* (2014) a mnohých ďalších. Koncom roka 2021 vydala rozsiahlu monografiu o jednom z najvýznamnejších slovenských novinárov, československých politikov, vojakov a diplomatov – Bohdanovi Pavlů, ktorý by po trojici vedúcich česko-slovenských predstaviteľov prvého odboja T. G. Masarykovi, M. R. Štefánikovi a E. Benešovi nepochybne patril na ďalšie miesto v poradí.

Pavlů pochádzal zo stredne zámožnej roľníckej rodiny z moravskej obce Spešov (okr. Blansko), ale jeho rodičia sa neskôr presťahovali do Dolných Držkoviec v Uhorsku (dnes okr. Bánovce nad Bebravou). Bohdan bol pokrstený ako Theodor, ale neskôr začal používať počesťený tvar svojho krstného mena – Bohdan. Po štúdiách na gymnáziu v Uherskom Hradišti študoval na Právnickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity v Prahe. Tam sa angažoval v študentskom spolku Detvan a v Československej jednote. Autorka v podtitule skromne uvádza, že ide o „politickú biografiu“, ale jej záber je nepomerne širší ako len oboznámiť nás so životopisom Pavlů. Čitateľ tejto naozaj monumentálnej publikácie, akú si však život a dielo Pavlů (dnes bohužiaľ už polozabudnutého) aj vskutku zaslúži, prináša podrobné informácie aj o pomeroch v školstve v Predlitavsku, o pomeroch v Uherskom Hradišti a problémoch zriadenia českej strednej školy – najprv súkromnej a neskôr zoštátnenej, ďalej od školského roku 1902 – 1903 o štúdiu na Právnickej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity v Prahe, tam pôsobiacich profesoroch a tiež o aktivitách Pavlů mimo školy. Okrem prednášok z právnych disciplín Pavlů navštevoval aj prednášky profesora T. G. Masaryka na Filozofickej fakulte, kde sa bližšie oboznámil aj s problematikou vtedajších sporov o realizmus.

Pavlů bol už svojím pôvodom z moravského Slovácka od začiatku ovplyvnený aj myšlienkami česko-slovenskej vzájomnosti, ktoré sa prehĺbili a utvrdili kontaktom s Čechmi, Moravanmi a Slovákmi počas jeho štúdií v Uherskom Hradišti a najmä v Prahe. Ferenčuhová podrobne rozoberá aj túto problematiku, zoznamuje s hlavnými predstaviteľmi hnutia a ich aktivitami. Pražský pobyt ho zoznámil nielen s Masarykom, ale aj s Milanom R. Štefánikom, s ktorým mal neskôr v rokoch Veľkej vojny zohrať významnú úlohu pri organizácii a pôsobení čs. dobrovoľníckeho vojska (légie) v Rusku.

Významnú kapitolu predstavuje aj Pavlů pobyt ako vojaka v Pešti v rokoch 1904 – 1905, jeho novinárske počiatky a zoznámenie s vtedajšími slovenskými vlastencami. V rokoch 1906 – 1907 navštevoval prednášky na budapeštianskej právnickej fakulte a súčasne pracoval v redakcii Hodžovho Slovenského týždenníka. Vďaka Milanovi Hodžovi získal Pavlů aj akési zázemie v Pešti, keď mohol pobývať priamo v redakcii, čo bolo v jeho finančných problémoch nie bezvýznamnou pomocou.

Pavľu mal od začiatku ambície byť akýmsi spojovacím článkom medzi Slovenskom a Čechmi. Preto od toku 1904 pravidelne informuje českú spoločnosť o dianí na Slovensku, najprv v pravidelnej rubrike v časopise *Čas* vydávaný Janom Herbenom. Jeho ideovú náplň však určoval Masaryk. Pavľu spolupracoval aj s Revue *Naše Slovensko*. Po tragických udalostiach v Černej pomáhal zorganizovať prednášku Andreja Hlinku, najprv v Prahe na Žofine a potom aj v ďalších mestách v Čechách a na Morave. Pavľu si od úradov vymohol aj povolenie na rozmnožovací stroj, ktorým v rokoch 1908 – 1910 vydával z poverenia ústredného výboru Československej jednoty bulletin *Slovenská korešpondencia*. To všetko bola veľmi dobrá škola pre budúceho redaktora Čechoslováka v Rusku.

Po vypuknutí vojny Pavľu narukoval ako práporčík do rakúsko-uhorskej armády, ale bol už na jeseň 1914 zajatý a v Tarnowe vstúpil do Českej družiny ako jeden z tzv. novodružníkov. Vtedy sa začala veľmi významná kapitola jeho života ako redaktora novín Čechoslovák a neskôr Československého denníka, spoluorganizátora čs. dobrovoľníckeho vojska v Rusku a napokon aj plnomocníka čs. vlády pre Ruskú légiu.

Časť pamätníkov z légií a tiež niektorí autori povrchných článkov vnímajú Pavľu veľmi kontroverzne. Vyčítajú mu hlavne podporu Kolčaka a ďalšie kroky najmä pri presadzovaní Štefánikovho nariadenia číslo 588, ktoré však v skutočnosti Ruskú légiu zachránilo a naštartovalo evakuáciu legionárov z Vladivostoku do vlasti. Ferenčuhová sa tejto zložitej problematike nevyhýba a približuje ju na základe archívnych dokumentov so snahou o maximálnu objektivitu.

Po návrate do Československa pôsobil Pavľu v diplomatických službách až do svojej tragickej smrti v máji 1938. Autorka svoju rozsiahlu monografiu rozdelila do troch častí ktoré príznačne nazvala: *Mladosť* (s. 15-98), *Mužnosť* (s. 101-256) a *Múdrosť* (s. 259-427). Kapitola *Mladosť* prináša podrobnosti o pôvode a rodine Pavľu, jeho štúdiách, mládežníckych aktivitách a jeho novinárskych počiatkoch. Pri písaní pre časopis *Průdy*, ktorý nadviazal na *Hlas* sa Pavľu zoznámil aj s Ivanom Markovičom, s ktorým neskôr spolupracoval v Rusku. Kapitola informuje aj o Luhačovických poradách českých a slovenských vlastencov a o krátkej neoslavistickej kapitole v živote Pavľu.

Jadrom monografie je kapitola *Mužnosť*, ktorá podrobne rozoberá činnosť Pavľu v Rusku, jeho význam pre organizovanie čs. légie, jeho podiel pri zjednotení českých a slovenských krajských spolkov v Rusku, pôsobenie v redakcii Čechoslováka a neskôr Československého denníka, spoluprácu s M. R. Štefánikom, T. G. Masarykom a ďalšími vedúcimi postavami čs. odboja. Čitateľ sa môže podrobne oboznámiť s postojom Pavľu k ruským revolúciám, s rokovaniami s bolševikmi a s anabázou légií do Vladivostoku. Dôležitou kapitolou je aj pasáž o vzťahoch Pavľu s admirálom Kolčakom. Tretiu časť knihy tvorí kapitola *Múdrosť* približujúca pôsobenie Pavľu po návrate domov a jeho prácu ako diplomata v Bulharsku, Dánsku a v Sovietskom zväze.

Knihu si záujemcovia môžu objednať na adrese Vydavateľstvo Veda SAV, Bratislava, v cene cca 18 – 19 eur. Publikácia bude aj v knižkupectvách, ale za vyššiu cenu – cca 25 eur.

Ferdinand Vrábek

TURIK, Radoslav. ZOZNAM PADLÝCH VOJAKOV RAKÚSKO-UHORSKÉHO PEŠIEHO PUKU Č. 67. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2021, 240 s. ISBN 978-80-973444-4-3.

„Pod Karpatmi stojí mohyla, pod ňou je ukrytá švárna družina. Tam ležia junáci hrdinovia. Naši bratia známi tiež i synovia. Tam je krv vyliata našich premilých, údy dolámané tiež mnohých milých. Ležia tam Maďari, ležia Slováci, ležia Češi, Nemci, tiež i Poliáci. Ležia tam nevinní, ležia zabíť. Ležia tam jak bratia spolu ukrytí. Tam sa spriatelili, čo sa neznali.

*Kde spoločne za vlast' svoj život dali. Chod' slovenská matko pod tie Karpaty. Tam svojho synáčka mŕtveho spatríš. Tam je jeho hlávka zle zahrabaná. Aj pre päťdesaticich je jedna jama. Má on tam aj pomník dve latky zbité. Na ňomž jeho meno je tam vyryté.*¹ Týmito slovami sa v novembri 1916 prihovárал čitateľom *Slovenských ľudových novín* jeden z trojice slovenských zástupcov zvolených (1910) do uhorského snemu – Ferdinand Juriga (1874 – 1950). Umelecké vyjadrenie autorovho rozpoloženia a smútku nad stratou tisícok mužov z územia severného Uhorska obliekajúcich uniformu rakúsko-uhorskej armády len zvýrazňuje kruté následky bojového konfliktu, vtedajšou spoločnosťou nazvaného Veľká vojna, ktorá priamo či nepriamo zasiahla každú slovenskú rodinu. Nielenže sa boje prvej svetovej vojny odohrávali na prelome rokov 1914/1915 aj na území vtedajšieho severného Uhorska (Zemplínska župa, Šarišská župa, Užská župa) obývaného prevažne Slovákmí či Rusínmi, ale do rakúsko-uhorskej armády od prvého dňa vyhlásenia vojnového stavu v závere júla 1914 smerovali tisíce mužov hlásiacich sa k slovenskému etniku či dorozumievajúci sa slovenským jazykom, respektíve jeho nárečovými ekvivalentmi. V rozmedzí rokov 1914 až 1918 narukovalo k jednotlivým zložkám habsburskej monarchie dovedna 400-tisíc mužov z územia dnešného Slovenska, z ktorých 69 700 vojakov padlo priamo na bojiskách svetovej vojny alebo podľahli svojim zraneniam či ochoreniam v nemocničných zariadeniach a lazaretach. Ďalších 61 800 mužov utrpelo trvalé fyzické a psychické následky, ktoré ich po roku 1918 diskvalifikovali z pracovného i kultúrno-spoločenského života. Pre monarchistickú a neskôr i (česko) slovenskú spoločnosť to malo ďalekosiahle následky, keďže ako poznamenáva neznámy prispievateľ *Národných novín*, nebolo „takých rodín, ktoré nemaly by zo svojich mužských členov, čo len niekoho na bojišti, a z rodín, ktoré nemajú svojich otcov, manželov, synov a bratov na vojne, máloktorá, že by nemala niekoho v zajatí“.² Nehovoriac o tom, že časť mužov pohltila svetová vojna a ich rodina sa už nikdy nedozvedela o ich osude.

Vyššie zmienený štatistický sumár o účasti mužov z územia súčasného Slovenska na bojiskách svetovej vojny sa stal akýmsi všeobecne prijímaným faktom objavujúcim sa vo vedeckých monografiách, odborných štúdiách či populárno-náučných príspevkoch. Akademická obec sa v priebehu desaťročí uspokojila s konštatovaním, že Slováci boli integrálnou súčasťou habsburskej armády a vo všetkých jej zložkách (pechota, delostrelectvo, jazdeckto, tylové jednotky, letectvo) mal slovenský element svoje zastúpenie. Bojové nasadenie Slovákov v radoch rakúsko-uhorskej armády sa vplyvom rozpadu habsburskej monarchie dostalo na okraj vedeckého a spoločenského záujmu. Vzhľadom na potreby budovania československej štátnosti a identity sa oslavovali aktivity a činy zástancov čechoslovakizmu či československých legionárov, ktorí zanechali v našej medzivojnovej historiografii výraznú stopu. Na rádových vojakov bojujúcich pod zástavou rakúskeho cisára a uhorského kráľa sa postupne zabudlo. K náprave v slovenskej vojenskej historiografii neprišlo, keďže do roku 1989 sa vedecké kruhy pri výskume prvej svetovej vojny zameriavali na štyri hlavné okruhy, a to ekonomicko-hospodárske aspekty v zázemí Rakúsko-Uhorska, vplyv revolučného hnutia v Rusku, odpor Slovákov voči monarchii a stav obyvateľstva.³ Zmena vo výskume prvej svetovej vojny nastáva až začiatkom 21. storočia. Avšak téma účasti Slovákov v jednotkách rakúsko-uhorskej armády či analýza bojovej cesty tých jednotiek, do ktorých rukovali naši predkovia hlásiaci sa k slovenskému etniku, bola pre akademickú obec

¹ JURIGA, Ferdinand. Kvety k vencu slávy. In *Slovenské ľudové noviny*, 17. 11. 1916, s. 1. Text sme sa rozhodli pre potreby recenzie upraviť.

² Národné noviny, 13. 9. 1917, s. 1, Čo píšú zajatí?

³ CHORVÁT, Peter – ČAPLOVIČ, Miloslav. Slovak Soldiers on the Frontlines in World War I. In RAUGH, Harold (ed.). In *Doctrinal Change. Using the Past to Face the Present: Proceedings of the 14 Annual Conference of the Partnership for Peace Consortium Euro-Atlantic Conflict Studies Working Group*. Bratislava; Kodaň : Slovak Institute of Military; Royal Danish Defense College, 2015, s. 45-52.

stále nezaujímavá a možno i náročná. Príčina tohto nepriaznivého stavu spočívala v tom, že do dnešných dní nemáme identifikované a do podoby zoznamu publikované tie vojenské jednotky, v ktorých mali pomerne vysoké percentuálne zastúpenie Slováci. Okrem toho, takto orientovaný výskum si vyžaduje siahodlhé štúdium primárnych historických prameňov (matriky padlých, vojenské schematizmy, Verlustliste, úmrtné lístky, spomienky účastníkov, dobová tlač) uložených v archívoch v Bratislave, Viedni, Prahe či v Budapešti. Pre mnohých takto orientovaný výskum nie je veľmi príťažlivý a zaujímavý, keďže prvé výsledky sa ukážu až po niekoľkých rokoch.

K paradigmatickej zmene v oblasti výskumu a nazerania na problematiku prvej svetovej vojny pristúpili historici občianskeho združenia s názvom Klub vojenskej histórie Beskydy (KVH Beskydy). Spočiatku sa ich činnosť zameriavala na mapovanie zabudnutých cintorínov z prvej svetovej vojny, ktoré sú jedinečným momentom ukrutnosti bojovej činnosti v Šarišskej a Zemplínskej župe. Nesmieme opomenúť ani na pozoruhodnú architektoniku a *genius loci* pietneho miesta zasadeného do krásnej karpatskej krajiny. Po niekoľkoročnom výskume pietnych miest však vyvstávali ďalšie bádateľské otázky spojené práve s bojovou činnosťou Slovákov v rokoch 1914 až 1918 a ich epizodickým zapojením sa do obrany Uhorska na prelome rokov 1914/1915, kedy reálne hrozilo, že ruská armáda prerazí obranné postavenia vojsk monarchie. A tak sa od roku 2015 historici KVH Beskydy popri neutíchajúcom výskumu cintorínov a ich rekonštrukcii začali venovať i problematike „slovenských“ jednotiek rakúsko-uhorskej armády, „ktoré dopĺňovali svoje stavy z teritória dnešnej Slovenskej republiky. (...) V žiadnom prípade nemá toto označenie evokovať, že ide o bojové jednotky zložené výhradne zo slovenského etnika.“⁴

Výsledkom dlhoročného výskumu, ktorý ako sme uviedli, sa začal v roku 2015 a spočíval v nafotení matrik padlých konkrétnych rakúsko-uhorských jednotiek, prepise údajov z matrik a úmrtných lístkov zdigitalizovaných Vojenským ústredným archívom v Prahe do prehľadnej formy a následnej kritickej analýze prameňov, je publikácia historika KVH Beskydy Radoslava Turika s názvom *Zoznam padlých vojakov rakúsko-uhorského pešieho pluku č. 67* (2021). Nezainteresovaný čitateľ sa môže pýtať, prečo si autor zvolil práve túto vojenskú jednotku v schematizmoch rakúsko-uhorskej armády, oficiálne označovanú ako *Infanterieregiment Freiherr Kray Nr. 67* (ďalej len IR 67). Veď v slovenskej vojenskej historiografii má dominantné postavenie najmä „trenčiansky“ cisársky a kráľovský peší pluk č. 71 (IR 71) či „prešporský“ cisársky a kráľovský peší pluk č. 72 (IR 72). Niet azda publikácie, ktorá by tieto pluky nespomínala. Turik si však IR 67 zvolil zámerne s prihliadnutím na jeho pracovné pôsobenie i vedecký záujem. Štáb pluku síce v roku 1914 sídlil priamo v hlavnom meste dualistickej monarchie vo Viedni v Kagrner Kaserne, kde boli dislokované i tri prápory, ale IV. prápor bol umiestnený do centra Šarišskej župy, Prešova, ktorého oblasť sa stala zároveň doplnovacím obvodom vojenskej jednotky. To znamená, že pri pohľade na aktuálnu mapu Slovenska rukovali k IR 67 muži z dnešných okresov Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Poprad, Spišská Nová Ves, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Prešov, Bardejov, Svidník, Stropkov, Vranov nad Topľou, Košice – okolie a Gelnica. Malá časť vojakov pochádzala taktiež z územia dnešného Poľska. Podľa dobových štatistík sa k Slovákom hlásilo až 70 % vojakov.

Z obsahového hľadiska je publikácia rozdelená do dvoch častí, a to na analytickú a štatistickú. Pozrime sa prv na tú úvodnú, ktorá obsahuje síce stručné, ale cenné informácie o vojenskej jednotke a metodike, ktorú si Turik zvolil pri koncipovaní recenzovanej publikácie. Hneď v úvode metodickej časti autor uvádza, že „slovenská historiografia [má] v oblasti (...) výskumu

⁴ TURIK, Radoslav. Účasť „slovenských“ plukov rakúsko-uhorskej armády v karpatskej kampani 1914/1915. In ČAPLOVIC, Miloslav (ed.). *Karpatský front 1914/1915*. Bratislava : Vojenský historický ústav Bratislava; Klub vojenskej histórie Beskydy, 2016, s. 100.

(prvej svetovej vojny – pozn. autora) *vážne pozdĺžnosti*“ a „účinkovanie našich predkov v uniformách rakúsko-uhorskej armády na bojiskách prvej svetovej vojny [je] spracované len veľmi povrchné“. (s. 6) S týmto tvrdením sa dá len čiastočne súhlasiť. Samozrejme, ak by sme sa rozhodli porovnávať záujem, prístup historickej obce a publikované výstupy s tematikou prvej a druhej svetovej vojny, môžeme vyvodiť jednoznačný záver v prospech vojenského konfliktu odohrávajúceho sa v rokoch 1939 až 1945. Ak však vezmeme do úvahy len časové hľadisko, tak i výskum Veľkej vojny z pohľadu národných (slovenských) dejín za posledné obdobie, vzhľadom i na okrúhle výročia v rokoch 2014 až 2018, výrazne pokročil. Je síce pravda, že obdobný výskum ako Turík doposiaľ nikto nerealizoval, ale parciálne a z regionálneho pohľadu sa problematike padlých vojakov z konkrétnej obce venovali viacerí regionálni historici. Spomeňme napríklad odborné výstupy Ivana Brezinu a kolektívu s názvom *Prvá svetová vojna a Záhorie* (2015) či *Prvá svetová vojna a Záhorie* s podtitulom *Pamätníky obetiam v regióne* (2019). Za pozornosť stoja i monografie *Osudy bučianskych vojakov vo Veľkej vojne 1914-1918* (2018) autorov Ľubomíra Vidličku a Štefana Vidličku, *Prvá svetová vojna a Liptov* (2014) od Petra Víteka, *O pár týždňov sa vrátíme...* (2018) od Slava Tomíka, *Nižná Olšava a prvá svetová vojna* (2020) od kolektívu autorov KVH Beskydy či štúdia autora recenzie uverejnená vo *Vojenskej histórii* s názvom *Obec Ruská Kajňa a prvá svetová vojna* (1/2020). Zatiaľ čo v uvedených monografiách a odbornej štúdii autori vyhľadávali padlých vojakov z konkrétnej obce či regiónu, Turík obrátil svoju pozornosť na vojenskú jednotku a jej straty na frontoch prvej svetovej.⁵ Tento metodologický obrat dáva priestor skúmať jednak bojovú cestu akejkolvek vojenskej jednotky, ale umožňuje obciam, ktoré patrili do doplnovacieho obvodu IR 67, zostaviť si vlastný zoznam padlých rodákov, ktorí bojovali za záujmy rakúsko-uhorskej monarchie. Zjednodušene môžeme povedať, že Turikova koncepcia obsiahla oveľa väčší geografický priestor, ako len chotár konkrétnej obce, a pokojne môžeme označiť prácu historika KVH Beskydy za východiskovú pri skúmaní etapy dejín obce či regiónu ohraničenú rokmi 1914 až 1918. Vzhľadom na to, že doposiaľ sa podarilo do podoby publikácie spracovať len jednu zo „slovenských“ jednotiek, je tento zdroj pre obecnú históriu zatiaľ len obmedzeným a neúplným východiskom, keďže vojaci z jednej obce boli povolávaní do viacerých vojenských jednotiek. Nehovoriac o tom, že i napriek množstvu archívnych prameňov niektoré údaje o padlom vojakovi úplne absentujú, respektíve sú nepresné. Avšak i napriek množstvu historických prameňov a precíznemu spracovaniu dát nie je možné dohľadať všetkých padlých vojakov. To priznáva aj samotný autor, pričom dodáva, že „v tejto štatistike chýbajú najmä vojaci, ktorí síce počas bojov zahynuli, ale boli prehlásení iba za nezvestných, pretože nikto z ich spolubojovníkov nevedel o ich osude nič konkrétne“. (s. 13) Pozornosť by sme teda mali venovať súdnym rozhodnutiam o vyhlásení za mŕtveho, ktoré bolo legislatívne vymedzené zákonom č. 252 z roku 1921. Vdovy a ostatní pozostalí v medzivojnovom období žiadali súdy o rozhodnutie, keďže dovtedy nemali nárok na finančnú podporu. Ďalším užitočným zdrojom môžu byť obecné kroniky, pomníky, pamätníky, obecné a cirkevné matriky, ktoré by mohli napomôcť spresneniu číselných strát IR 67.

Pristavme sa pri zdrojoch, z ktorých čerpal Turík pri zostavovaní zoznamu padlých príslušníkov „prešovského“ regimentu. Východiskom pre zostavovanie zoznamov sa stali matriky padlých (nem. Sterberegistern), ktoré sú uložené vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave. Tento primárny zdroj, vyhotovovaný poľným kňazom (kurátom) priamo na fronte, nám ponúka detailné informácie o padlom vojakovi. Tieto údaje by sme mohli rozdeliť na údaje biografické (meno, priezvisko, dátum, miesto narodenia s dnešnou

⁵ Zatiaľ čo na západnom Slovensku nájdeme na obecných a mestských cintorínoch množstvo pamätníkov a pomníkov s fotografiami obetí padlých vo svetovej vojne, na východnom Slovensku takýto typ prameňa úplne absentuje.

lokalizáciou okresu a krajiny), vojenské (hodnosť, zaradenia k pluku a nižšej vojenskej jednotke) a rozširujúce (vierovyznanie, zamestnanie, rodinný stav). Osobitnú skupinu tvoria informácie o smrti a pochovaní padlého príslušníka vojenskej jednotky (dátum úmrtia, miesto úmrtia so súčasnou lokalizáciou obce, príčina smrti, dátum pochovania, miesto pochovania so súčasnou lokalizáciou okresu a krajiny, meno pochovávaného kňaza, mená prítomných svedkov). Druhým sekundárnym prameňom sú úmrtné lístky zdigitalizované Vojenským ústredným archívom v Prahe. Tento typ prameňa vznikol po roku 1918 odpisom z matrik padlých, pričom sa zaznamenávali len tie najdôležitejšie údaje (meno, priezvisko, dátum narodenia, zaradenie k vojenskej jednotke, miesto úmrtia, dátum úmrtia, dátum pochovania, miesto pochovania, zdroj). Autor to síce priamo v texte nespomína, ale núka sa nám konštatovať, že i vďaka komparácii údajov z matriky padlých a úmrtných lístkov sa podarilo korigovať nepresnosti či ozrejmiť chýbajúce dáta o konkrétnom vojakovi. Zatiaľ čo z matriky padlých sa Turikovi podarilo získať 2 887 záznamov o zomrelých vojakoch, zo zdigitalizovaného archívu pražského vojenského archívu „len“ 2 328.

Tretím zdrojom, ktorý autor v časti o metodike spomína, sú tzv. *Zoznamy strát* (nem. Verlustliste). Tento písomný prameň prinášal v pravidelných intervaloch vo veľmi stručnej a prehľadnej forme zoznamy o padlých, ranených či nezvestných vojakoch rakúsko-uhorskej armády. Žiaľ, tento zdroj je i najmenej spoľahlivý, keďže žiadna z bojujúcich strán nepredpokladala, že z niekoľkotýždňového vojenského konfliktu sa razom stane viacročná vojna, ktorá zmení geopolitické pomery v Európe. Turik však neuvádza ako pracuje s týmto tretím typom prameňa, ktorý pozorne sledovali i vtedajší čitatelia dennej tlače, keďže redakcie sa v skrátenej podobe (meno, priezvisko, obec, vojenská jednotka) rozhodli uverejňovať zoznamy strát, ranených a nezvestných na stránkach svojich periódík. Vzhľadom na osobnú skúsenosť so *Zoznamami strát* musíme konštatovať, že práca s týmto autentickým prameňom je i napriek pokročilej digitalizácii veľmi náročná a z praktického hľadiska výskumu konkrétnej jednotky nie je v silách jednotlivca spracovať údaje zo 704 publikovaných čísel.

Všetky tri typy písomných prameňov vykazujú istú mieru nepresností a chýb, čo priznáva i Turik. Na stranách 7 až 9 čitateľom približuje úskalía a nejasnosti, s ktorými sa stretol počas zostavovania zoznamu padlých vojakov. Azda najväčšie problémy spôsobovalo určenie konkrétnej lokality, kde vojak padol či bol pochovaný, keďže v mnohých prípadoch sú zápisy nepresné, skomolené alebo nie sú určené presne. Veľký problém spôsobovali aj názvy obcí, ktoré sa v Poľsku a Ukrajine do značnej miery opakujú a najmä pri odpisoch z matrik sa daný úradník netrápil so správnym odpisom a zapísal názov lokality tak, ako to v danej chvíli vedel prečítať. Okrem toho nám údaje o mieste smrti a pochovania pomáhajú pri rekonštrukcii bojovej cesty „prešovského“ práporu. Ale i tu nastal zásadný posun v interpretácii bojového nasadenia. Zatiaľ čo slovenská vojenská historiografia doteraz reflektovala len tie najvýznamnejšie bojové operácie vybraných jednotiek rakúsko-uhorskej armády (zväčša boje v Haliči v roku 1914), tak na základe štatistických dát vieme opísať bojovú cestu jednotky celkom presne naprieč jednotlivými úsekmi frontovej línie. Dokonca vieme povedať, že niektoré podriadené zložky IR 67 boli odlúčené od svojho „domovského“ práporu. Osobitným problémom sú duplicitné záznamy uvedené v matrike, ktoré vyvolávajú pochybnosti. V takomto prípade je nevyhnutné verifikovať získané údaje pomocou obecnej či cirkevnej matriky.

Radoslavovi Turikovi sa dôkladnou analýzou vyššie zmienených archívnych prameňov podarilo dohľadať 2 888 záznamov o padlých vojakoch „prešovského“ pluku (2 887 z matriky / 2 328 úmrtných lístkov).⁶ Kvalita jednotlivých zápisov je síce rôzna, ale ich prepisom sa

⁶ V úvodnom slove autor uvádza, že sa mu podarilo zhromaždiť 2 888 padlých vojakov „prešovského“ regimentu. Následne však spomína, že z matriky získal údaje o 2 887 vojakoch.

podarilo získať cenné informácie o celej jednotke. Takéto množstvo údajov sa autor rozhodol spracovať do prehľadných grafov a tabuliek. Konkrétne štatistické výstupy sa týkajú ročníka narodenia padlých, rodiska⁷, vierovyznania, pracovného zaradenia (zamestnanie), dátumu smrti a miesta smrti. Grafy a tabuľky síce na prvý pohľad pôsobia prehľadne, ale z odborného hľadiska pôsobia nejednotne. Uvedme konkrétny príklad. Ak sa obec v súčasnosti nachádza na území Slovenska, tak jeho rodiskom i napriek existencii Rakúsko-Uhorska, respektíve Uhorska, je pravdepodobne pre zjednodušenie a prehľadnosť „Slovensko“. Avšak ďalšia tabuľka zachytáva štatistické zistenia o dobových župách, z ktorých pochádzali padlí vojaci. Pre laika či záujemcu o dejiny konkrétnej obce by však bolo oveľa prínosnejšie, ak by sa autor rozhodol do podoby grafov alebo tabuliek spracovať údaje o mieste narodenia (súčasný názvy obcí, okresov a krajín), mieste úmrtia a miesta pochovania z pohľadu súčasných názvov lokalít. Predsa geografické ohraničenie historických žúp nekoreluje so súčasným administratívno-správnym členením krajín.

Druhá časť publikácie obsahuje zoznam padlých vojakov „prešovského“ regimentu. Na 189 stranách nájdeme dovedna 2 888 záznamov. V predchádzajúcej časti recenzie sme sa už zmienili o tom, čo všetko nám pramene, s ktorými pracoval Turík, ponúkajú. Avšak pre potreby publikácie autor selektoval vyššie zmienené kategórie údajov. A tak okrem mena, priezviska, údaju o narodení (dátum, obec, okres, krajina) sa dozvedáme i hodnotu, príslušnosť k vojenskej jednotke (pluk, nižšia jednotka), údaje o smrti (dátum úmrtia, miesto, obec, príčina smrti), údaje o mieste pochovania (dátum pochovania, miesto, okres, krajina) a zdroj (strana v matrike). Záznamy o padlých vojakoch sú kvôli prehľadnosti radené abecedne. Pozitívne hodnotíme snahu autora uvádzať aktuálne platné názvy obcí a okresov, čo predstavovalo zaiste obrovské množstvo práce s informačnými zdrojmi rôznej povahy (dobové mapy, súčasné mapy, informačné portály o obciach, obecné webové stránky atď.). Pre bežného čitateľa so záujmom o vojenskú históriu má zoznam nízku hodnotu, ale pre akademickú obec, obecné samosprávy a jednotlivcov snažiacich sa dopátrať sa k osudu padlého predka z prvej svetovej vojny, je predložená publikácia neoceniteľným informačným zdrojom. Bádanie však nie je ukončené a i tieto údaje bude nevyhnutné v budúcnosti aktualizovať o poznatky získané z nových informačných zdrojov regionálnej povahy. I napriek tomu je tento počin autora obrovským prínosom do slovenskej vojenskej historiografie.

Uplynulo vyše sto rokov od skončenia prvého globálneho konfliktu v dejinách ľudstva. V tejto vojne, ktorej spúšťačom sa stal sarajevský atentát na následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este (1863 – 1914) a jeho manželku Žofiu Chotkovú (1868 – 1914), bojovali i tisícky mužov z územia dnešného Slovenska. Na všetkých bojiskách „*hornouhorské pluky dokázaly (...) totižto vytrvalosť, obetovanie sebe, i v nedostatku zachovanú čestnosť, svedčia, akým činiteľom môžu byť Slováci.*“⁸ Avšak na týchto Slovákov, ktorí poslúchli rozkaz rakúskeho cisára a uhorského kráľa a hrnuli sa pod zástavy monarchie, sa v priebehu niekoľkých desaťročí vplyvom politicko-spoločenských a ideologických zmien zabudlo. I keď väčšina z nich po roku 1918 stála na strane „porazených“, tvorili jadro novo sa formujúcej československej spoločnosti. A práve z toho dôvodu si Turík zvolil síce náročné, ale bohaté informačné prevedenie svojho výskumu, ktorý podotýkame, začal v priebehu roka 2015. Pre ďalších historikov venujúcich sa prvej svetovej vojne je publikácia cenným zdrojom osobných informácií o padlých vojakoch „prešovského“ práporu a východiskom pri ďalšom skúmaní vojenskej jednotky. Pozitívne hodnotíme, že sa Turík podujal odhaliť zabudnutú identitu jednotlivcov, ktorých anonymizovala masa oblečená a bojujúca v rakúsko-uhorskej

⁷ Ak sa obec v súčasnosti nachádza na území Slovenska, tak jeho rodiskom i napriek existencii Rakúsko-Uhorska, respektíve Uhorska, je pre zjednodušenie a prehľadnosť uvedené „Slovensko“. Ďalšia tabuľka zachytáva dobovú župu, v ktorej sa padlý vojak narodil.

⁸ Národné noviny, 11. 12. 1915, s. 1, Za Slovákov.

rovnošate. Identifikácia a konkretizácia padlých vojakov IR 67 môže dodať nový pohľad na skúmanie vojenských dejín zameraných na obdobie prvej svetovej vojny. Taktiež musíme konštatovať zmenu v optike vnímania samotnej jednotky, ktorá razom nie je vnímaná ako ucelené teleso, ale ako súbor zložený z individualít s osobitým pohľadom na svet, zmýšľaním, politickými preferenciami či citovým prežívaním vojenského konfliktu a najmä odlúčením od rodiny, blízkych a priateľov. Prvá svetová vojna tak nemusí byť nutne interpretovaná skrz politické rozhodnutia či vojenské operácie, ale udalosti rokov 1914 až 1918 môžeme vnímať cez osobné príbehy a svedectvá padlých, ktorí si po viac ako 100 rokoch zaslúžia odtajniť svoju zabudnutú identitu.

Matúš Burda

BRZKOVSKÝ, Marek. – BRZKOVSKÝ, Norbert. ČESKÁ STÍHACÍ ESA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY. Brno : CPress, 2021, s. 144. ISBN 978-80-264-3489-4.

Kniha známych autorov publikujúcich dlhodobo z oblasti vojenského letectva uvádza medailóny piatich aviatikov českej národnosti označených za letecké esá s najmenej 5 zostrelmi nepriateľských aeroplánov. Predkladaná monografia je po úvode rozdelená na päť kapitol uvádzajúcich životopisy leteckých es a 2 kapitoly pojednávajúce o ďalších aviatikoch s týmto označením majúcich vzťah k územiu Českej republiky.

V prvej kapitole *Úvod: Česi na krídlach svetového konfliktu* autori spomínajú skutočnosť, že Česi tvorili 12 % c. a k. armády a prvá svetová vojna predstavovala ich najväčšie zapojenie sa do vojnového konfliktu v dejinách. Tento fakt potvrdzuje aj množstvo mobilizovaných vojakov i straty utrpené na bojiskách. Zo štatistických údajov autori spomínajú aj 5 – 8-percentné zastúpenie Čechov medzi dôstojníkmi a 1/3 podiel v radoch námorníkov slúžiacich na ponorkách. Z oblasti skúmanej problematiky, teda vojnovnej aviatiky, pochádza informácia o dvoch leteckých stotínach vedených českými dôstojníkmi, a to hajtmanom Josefom Smetanom (FliK 1) a nadporučikom Robertom Baarom (FliK 2). Neskôr sa českými veliteľmi leteckých stotín stali aj nadporučík Vilém Holeka a hajtman Vilém Dvořák. Za nepresné však možno považovať označovanie dôstojníckej hodnosti kapitána, ktorá v rakúsko-uhorskej brannej moci neexistovala a jej ekvivalentom bol rang hajtmána v pechote, resp. rytmajstra v jazdectve. Podľa autorov sa pojem letecké eso zrodil v roku 1915 vo Francúzsku a až 20 stíhacích es Rakúsko-Uhorska sa narodilo v historických českých krajinách (ďalších 10 es k nim viazalo domovské právo). Väčšina z nich sa hlásila k nemeckej národnosti, autori však pripomínajú, že na 5 es českej národnosti po vzniku Československa nová republika zanevrela ako na „Rakušákov“ z dôvodu ich vojnovnej príslušnosti k c. a k. Luftfahrtruppen.

V poradí ako prvé z leteckých es s 9 zostrelmi je prezentovaný hajtman Otto Jindra – najúspešnejší český letec prvej svetovej vojny. Za povšimnutie dozaista stojí, že sa stal najväčším esom Rakúsko-Uhorska na bojisku s Ruskou ríšou. Autori však nepresne uvádzajú, že išlo o východný front, keďže dobovým označením tohto miesta zápolenia podunajskej monarchie s cárskym Ruskom bol severovýchodný front. Úspechy Otta Jindru však zvyrazňuje omnoho menšia aktivita letectva protivníkov než na juhozápadnom fronte proti Talianskemu kráľovstvu. Budúci aviatik sa narodil 18. 3. 1886 v juhočeskom Chlumci – Pilařove a po absolvovaní gymnázia v Českých Budějoviciach študoval na kadetnej škole delostrelectva. Pôsobil v 8. a 21. delostreleckom pluku a v roku 1912 sa dočkal povýšenia na nadporučíka. Do Veľkej vojny sa zapojil ako pobočník veliteľa 1. horského delostreleckého pluku na haličskom bojisku, už v septembri 1914 však lietal v rámci FliK-u 1 na dvojmiestnom Albatrose B.I. V januári 1915 tejto leteckej stotine aj velil a v júni rovnakého roka prišlo i prvé vzdušné víťazstvo. O 3 mesiace neskôr bol Jindra povýšený na hajtmána a v závere roka získal odznak poľného pilota. Rok 1916 mu priniesol nielen zranenie v boji, ale aj titul leteckého esa po

5. víťazstve a navyše velenie odvážnej akcii FliK-u 1 v Chotyni, kde došlo k zhodeniu bômb na ruskú vojenskú prehliadku za účasti imperátora Mikuláša II. V tomto roku už hajtmán Jindra „presedlal“ do lietadla Hansa-Brandenburg C.I, no následkom prímeria s Ruskom v decembri 1917 FliK 1 ukončil svoje pôsobenie na severovýchodnom fronte. Od apríla 1918 tak Otto Jindra velil na juhozápadnom fronte celej leteckej skupine G zloženej z 5 leteckých stotín. O mesiac neskôr však havaroval na lietadle Gotha G.IV a po pobyte v nemocnici privítal rozpad monarchie v pražskom sanatóriu. Po prihlásení sa do letectva ČSR získal najskôr v decembri 1918 post zástupcu veliteľa a v júli 1919 veliteľa Leteckého zboru, obdržal aj hodnosť majora. Po odchode do výslužby v roku 1921 podnikal a zomrel 2. 5. 1932.

Len o jeden zostrel menej získal hajtmán Jindřich Kostrba narodený 22. 10. 1883 v Kutnej Hore v šľachtickej rodine Kostrbov zo Skalice. Ako absolvent pražského gymnázia a kadetnej školy bol zaradený najskôr k 57. a potom k 73. pešiemu pluku, od roku 1911 disponoval rangom nadporučíka. Ešte pred vypuknutím vojny absolvoval pozorovateľský kurz a od júla 1914 bojoval v rámci FliK-u 8 v Haliči. Lietal pritom na strojoch Knoller-Albatros B.I, DFW B.I a Aviatik B.I, a to ako pozorovateľ. V roku 1915 bol Kostrba povýšený na hajtmana a s celým FliK-om 8 bol presunutý na juhozápadné bojisko, získal tu aj odznak poľného pilota. Ďalšie misie vykonal na aeropláne Fokker B.I v rámci FliK-u 4. Práve na sočskom úseku frontu sa vo februári 1916 dočkal svojho prvého zostrelu, a to rovno talianskeho bombardéra Caproni Ca.1. Po menovaní za veliteľa FliK-u 23 v južnom Tirolsku lietal už na strojoch Lloyd C.III. a Hansa-Brandenburg C.I. Pre neustálu kritiku velenia však bol v novembri 1916 zbavený velenia a preložený k cvičnému FleK-u 2 a o rok neskôr dokonca k 73. pešiemu pluku na sočskom fronte. V závere vojny, keď už spolupracoval s odbojovou Maffiou, pôsobil v pražskej vojenskej polícii, ktorej po prevrate aj v rámci nového štátu velil. V závere roka 1918 stál na čele Leteckého zboru ČSR až do odvolania z funkcie v januári 1919. Pred zamýšľaným koncom leteckej kariéry v armáde zomrel pri havárii lietadiel 24. 9. 1926.

Sedem zostrelů počas konfliktu z rokov 1914 – 1918 zaznamenal šikovník Augustin Novák narodený 27. 8. 1890 v Butoviciach. Po vypuknutí svetovej vojny sa bojov zúčastňoval ako veliteľ dela v 7. delostreleckej brigáde na severovýchodnom bojisku. Po ukončení pilotného výcviku v júli 1916 lietal v rámci FliK-u 30, no po ťažkej havárii sa presunul na rumunský front v rámci FliK-u 13 a neskôr FliK-u 39. Práve na tomto bojisku získal v kokpíte aeroplánu Hansa-Brandenburg C.I svoje prvé vzdušné víťazstvá. Na jeseň 1917 po utíchnutí bojov na východe sa Novák s celým FliK-om 39 presunul do Talianska, kde aj získal svoje posledné víťazstvo vo vzduchu, inak všetky dosiahol na stroji Hansa-Brandenburg C.I. Vo februári 1918 bol preložený do tyla k leteckým zálohám ako letecký inštruktor. Po páde monarchie zostal žiť vo Viedni s manželkou a pracoval ako zámočník v spoločnosti Siemens. V metropole bývalého mocnárstva aj 17. 11. 1970 zomrel.

S totožným priezviskom bojoval na oblohe prvej svetovej vojny štábný šikovateľ Josef Novák, ktorý uzrel svetlo sveta 8. 7. 1893 v Dobřichove. Absolvoval štúdium na strednej priemyselnej škole v Opatoviciach a vyučil sa za strojného zámočníka. Aj keď po vypuknutí svetového konfliktu narukoval k 36. pešiemu pluku, ešte koncom roku 1914 sa stal príslušníkom FliK-u 3. Po nastúpení do pilotného kurzu o rok neskôr v rámci FleK-u 8 sa napokon ako desiatnik stal v júni 1916 poľným pilotom zaradeným do FliK-u 29. Už o dva mesiace neskôr získal svoje prvé víťazstvo na lietadle Hansa-Brandenburg C.I, no ešte v tom istom roku sa nevyhol zostrelu svojho aeroplánu. Začiatkom roka 1917 sa presunul na rumunský front a následne pôsobil ako učiteľ lietania vo FleK-u 8. Od júna 1917 však už bojoval proti Talianom na juhozápadnom fronte v radoch FliK-u 41J na stíhačke Hansa-Brandenburg D.I „KD“. Ďalšie úspechy si Novák pripísal v kokpíte stroja Albatros D.III a v novembri 1917 sa dočkal povýšenia na šikovateľa. V ďalších bojoch bol „dvojkom“ najúspešnejšieho rakúsko-uhorského stíhača Godwina Brumovského. V lete roku 1918 bol Josef Novák prevelený do zázemia

a pred koncom vojny obdržal ako eso s 5 zostrelmi hodnosť štábného šikovateľa. Aj po rozpade monarchie sa zúčastňoval vzdušných bojov, a to v kokpíte Aviatiku D.I v rámci 1. poľnej leteckej stotiny ČSR v konflikte s Maďarmi na Slovensku. V roku 1919 pôsobil po preškolení na stíhačku SPAD vo Francúzsku ako pilotný inštruktor leteckej školy v Prahe. Ani po odchode do zálohy o rok neskôr sa s aviatikou Novák nerozlúčil, pracoval pritom v podnikoch Ikarus a Aero, v zálohe bol povýšený na podporučíka. Na následky nedoliečeného zranenia z leteckej havárie zomrel 3. 1. 1934 v Prahe.

Posledným leteckým esom českej národnosti bol šikovateľ Franz Slanina, ktorý sa narodil v roku 1897 v štajerskom Strasse. Po ukončení leteckého výcviku v roku 1916 bojoval na juhozápadnom fronte s Talianskom od januára 1917 v rámci FliK-u 23. Ako poľný pilot lietal na aeropláne Hansa-Brandenburg C.I, s ktorým získal všetkých svojich 5 vzdušných víťazstiev. V máji roku 1917 obdržal rang čatára, v marci toho nasledujúceho sa po zásahu protiletadlovým delostrelectvom zrútil s lietadlom na zem takmer bez zranení. Následne bol prevelený k školskej rote leteckej delostreľby (AFLK) a získal hodnosť šikovateľa. Od mája 1918 pôsobil ako inštruktor na stíhačke Aviatik D.I (Berg) v rámci prieskumného FliK-u 73D. Pri cvičnom lete 11. 5. 1918 Franz Slanina na následky havárie svojho stroja zomrel.

Predposledná kapitola ... *a dve čestné zmienky na koniec* uvádza krátke osudy letcov spojených s územím Českej republiky. Dôstojnícky zástupca Julius Arigi sa narodil 3. 10. 1895 v Dečine a po vypuknutí Veľkej vojny absolvoval pilotný výcvik v radoch FliK-u 6. V roku 1915 ušiel zo zajatia v Čiernej Hore a v auguste 1916 sa mu na stroji Hansa-Brandenburg C.I podarilo nad Albánskom získať status leteckého esa po premožení 5 súperov v priebehu jedného dňa. Následne lietal v Leteckej eskadre I, vo FliK-u 41J a napokon v kokpíte stíhačky Albatros D.III v rámci FliK-u 55J v oblasti Benátska. V roku 1918 bojoval na albánskom nebi v stotine FliK 6 a v posledných mesiacoch vojny vo FliK-u 1J, za celú vojnu získal až 32 zostrelov. Medzi dvoma svetovými vojnami žil v ČSR i Rakúsku, podnikal v leteckej doprave a pracoval aj ako zalietavací pilot. Po anšluse Rakúska v roku 1938 bol povýšený na hajtmána a zaradili ho do pilotnej školy vo Viedni. Zomrel v Rakúsku 1. 8. 1981. Syn slovenskej matky a českého otca dôstojnícky zástupca František Wognar sa narodil 3. 1. 1890 v Trnave. Vyučil sa za strojného mechanika, ale v roku 1913 vstúpil do armády, kde po vzplanutí vojnového požiaru prestúpil k letectvu. V roku 1915 ukončil pilotný výcvik a ako čatár FliK-u 2 lietal na stroji Knoller-Albatros B.I nad juhozápadným frontom. V januári 1917 získal svoj prvý zostrel a v priebehu toho istého roka sa stal na aeropláne Hansa-Brandenburg C.I v hodnosti štábného šikovateľa leteckým esom s 5 premoženými nepriateľmi vrátane 1 balóna. Od decembra 1917 bol Wognar testovacím pilotom s udelenou hodnosťou dôstojníckeho zástupcu. Rok po skončení vojny sa odsťahoval do Slovinska a zúčastnil sa bojov s Rakúskom. Zomrel v zajateckom tábore v Odeze v roku 1943, podľa autorov knihy ide o jediné slovenské eso prvej svetovej vojny.

Záverečná kapitola *Esá vojnové a povojnové* poukazuje na stíhačov po roku 1918 ako Jan Ferák (7 údajných zostrelov v španielskej občianskej vojne), Karel Kuttelwascher (československé eso druhej svetovej vojny s 20 zostrelmi), Ján Režňák (najlepší slovenský stíhač druhovojnového konfliktu s 32 víťazstvami) alebo Jaroslav Novák (6 zostrelených špiónážnych balónov z rokov 1955 – 1956) či Václav Havner, ktorý na prelome 70. a 80. rokov XX. storočia donútil k pristátiu 5 lietadiel narušujúcich vzdušný priestor ČSSR.

Pútavá monografia Mareka a Norberta Brzkovských poskytuje prvý komplexný, i keď veľmi rozsiahly prehľad leteckých es českej národnosti z rokov 1914 – 1918. Popri doterajších publikáciách českej a slovenskej proveniencie Jiřího Rajlichu či Juraja Červenku predstavuje významný príspevok k štúdiu dejín prvej svetovej vojny v oblasti aviatiky, pričom je výsledkom dlhodobého výskumu oboch autorov.

Rudolf Manik

ANOTÁCIE, GLOSÝ

KOVÁČ, Dušan – MICHELA, Miroslav. *NA CESTE K POZNANIU. DUŠAN KOVÁČ O SLOVENSKOM DEJEPISECTVE S MIROSLAVOM MICHELOM.* 2. zväzok. Bratislava : HADART Publishing, s. r. o., 2020. ISBN 978-80-99941-28-2.

S menom Dušana Kováča sa stretol azda každý záujemca z radov profesionálnych historikov či amatérskych bádateľov o slovenské či európske dejiny. Renomovaný historik a dlhoročný pracovník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, ktorý v 90. rokoch 20. storočia i sám viedol, je autorom viacerých odborných publikácií, vedeckých i populárno-náučných príspevkov v časopisoch a zborníkoch vydaných doma i v zahraničí, či učebníc dejepisu pre základné a stredné školy. Dušan Kováč patrí medzi tých historikov, ktorí aktívne ovplyvňovali a formovali mnohé generácie historikov a podieľali sa na budovaní slovenskej historiografie, ktorá bola v druhej polovici 20. storočia pod vplyvom ideológie komunistickej strany. Vnášanie marxisticko-leninskej terminológie a mytologizácia dejín v súlade s princípmi totalitnej ideológie neumožňovali prezentovať skutočný obraz slovenských dejín.

Historik Miroslav Michel sa rozhodol slovenskému čitateľovi priniesť vo forme rozhovoru kľúčové momenty zo života a pracovného pôsobenia rodáka z hornozemlínkeho mesta Humenné Dušana Kováča, ktorého formovali a ovplyvňovali totalitné režimy pronacistického Slovenského štátu (1939 – 1945) a komunistického Československa (1948 – 1989). Nehovoriac o tom, že počas svojho štúdia či už na základnej, strednej či vysokej škole sa stretával s učiteľmi vyrastajúcimi a pôsobiacimi ešte v čase prvej Československej republiky, ktorá sa aktívne hlásila k myšlienke jednotného národa Čechov a Slovákov (čechoslovakizmus). Nehovoriac o tom, že s príchodom novej ideológie znamenajúcej i zmenu kurzu politického smerovania sa musela vyrovnáť nielen celá

spoločnosť, ale i akademická obec a s ňou i historiografia. Práve všetky tieto zmeny spolu so životným príbehom Dušana Kováča chronologicky zachytáva publikácia s názvom *Na ceste k poznaniu* (2020), ktorá je tematicky rozdelená do troch kapitol.

V tej prvej s názvom *Prebúdzanie záujmu* sa dozvedáme o počiatkoch života budúceho historika a riaditeľa Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Záujem o veci verejné a dejiny prejavil už počas svojho dospievania, keď sa na strednej škole aktivoval a podieľal na tvorbe študentského časopisu či hraní divadelných hier. Svoje nezastupiteľné miesto mali aj početné diskusie, ktoré, ako to niekoľkokrát v rozhovore pripomína, sú pre historika veľmi dôležité, keďže ponúkajú množstvo kritických podnetov pre ďalšie bádanie. Čitateľovi sa v tejto časti ponúka možnosť nahliadnuť do obdobia 50. a 60. rokov. Zatiaľ čo v 50. rokoch silneli perzekúcie a komunistický režim naplno prejavoval svoju silu, 60. roky sa niesli v postupnom uvoľňovaní, čo viedlo až k intervencii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Práve v tomto období študoval Dušan Kováč na vysokej škole v Bratislave, kde ho formovali osobnosti vtedajšej československej historickej vedy, ako Varsík, Tkadlečková či Paulíny. Dušan Kováč odolal marxisticko-leninskej ideológii a razil si vlastnú cestu, ktorá mu nakoniec i zabezpečila úspešné ukončenie vysokoškolského štúdia v odbore dejepis – ruský jazyk. Hneď po škole nastúpil ako učiteľ na strednú školu v Partizánskom a neskôr v Bratislave, kde pôsobil do roku 1968. Práve v roku, ktorý traumatizoval československú spoločnosť, nastúpil Dušan Kováč na Ústav dejín európskych socialistických krajín SAV, kde zotrval až do nástupu na Historický ústav SAV v roku 1981. Nástupom na vedeckú dráhu sa Dušan Kováč zaradil medzi historikov novej generácie, ktorá si zaumienila skúmať a analyzovať slovenskú minulosť a postupne ju zbavovať marxisticko-leninského balastu. Okrem toho sa

vďaka pútavému rozprávaniu dozvedáme ako fungovala historická veda i samotná inštitúcia v období neslobody a aké vzťahy panovali medzi zástancami a podporovateľmi komunistickej ideológie a tými, ktorí ju viac či menej odmietali. Prevažná časť druhej kapitoly s názvom *Profesionálny historik* prináša pohľad práve na pokusy o nadviazanie medzinárodných vzťahov, čo bolo v druhej polovici 20. storočia náročné. Dušan Kováč sa nevyhýba ani obdobiu Nežnej revolúcie v novembri 1989 či následnému nástupu Vladimíra Mečiara. To je už však obdobie formovania slovenskej historiografie, ktorá bola tentokrát pod vplyvom inej, nacionálne ladenej, ideológie, snažiacej sa využiť históriu na propagáciu svojich vlastných politických aktivít. Treťou časťou publikácie *O písaní slovenských dejín* je venovaná kontroverzným témam (predmet dejín Slovenska, ľudáci a autonomizmus, Masaryk a Štefánik, čechoslovakizmus, 28. október 1918) a smerovaniu slovenskej historiografie v podmienkach Slovenskej republiky. Aby obsah knihy nepôsoobil príliš formálne, tak nájdeme v nej časti venované športu, kultúre či umeniu. Pre mnohých bude zaiste zaujímavé, že Dušan Kováč bol kedysi vášnivým futbalistom či návštevníkom kina.

Publikáciu *Na ceste k poznaniu* (2020) by si mal prečítať každý začínajúci či skúsenejší historik bez rozdielu jeho zamerania (vojenské dejiny, hospodárske dejiny, sociálne dejiny atď.), pretože v nej jednak nájdeme veľa podnetných a cenných rád od významného predstaviteľa slovenskej historickej obce a nestora modernej slovenskej historiografie, ale taktiež si môže uvedomiť, že i napriek početným zmenám politických ideológií v strednej Európe, ktoré predurčovali smerovanie historiografie do roviny politickej vedy, majúcej za cieľ propagovať ideológiu vhodných historických udalostí či osobností, si historik môže zachovať osobnú integritu a lojalitu v postoji k princípom skutočného historického bádania založeného na kritickosti a interpretácii pramenného materiálu.

Matúš Burda

KONEČNÝ, Martin. *BESKYDSKÝ ZBOR NA SLOVENSKU. Nemecké divízie v údolí Laborca.* Košice : Martin Konečný, 2021, 88 s., fotografie v texte, bibliografia. ISBN 978-80-570-3189-5.

Zaujímavá publikácia približuje z vlastnej iniciatívy autora pomerne málo známe fakty z obdobia bojov počas počiatočnej fázy prvej svetovej vojny v Karpatoch – o účasti nemeckého Beskydského zboru v bojoch na tomto úseku východného frontu. Na opakované žiadosti náčelníka rakúsko-uhorského generálneho štábu Conrada von Hötzendorfa napokon náčelník nemeckého generálneho štábu von Falkenhayn súhlasil s vyslaním nemeckých divízií, aby zabránil ruským jednotkám prelomiť front v Karpatoch. Po dohode Nemecka s Rakúsko-Uhorskom z 27. marca 1915 vznikol Beskydský zbor pod velením nemeckého generála Georga von der Marwitza. Beskydský zbor (Beskidenkörps) bol zostavený zo 4. pešej divízie, 25. rezervnej divízie a 35. rezervnej divízie. Tieto divízie tvorili nemeckí vojaci z Württemberska, Hessenska, Pruska a Saská. Od 27. marca 1915 sa začal presun Beskydského zboru z centrálneho Poľska na najohrozenejšie úseky karpatského bojiska, kde mali posilniť zdecimované časti rakúsko-uhorského X. armádneho zboru generála Svetozara Boroeviča. Z hľadiska pohľadu Ústredných mocností tam úspešne účinkoval do mája 1915, keď územie Slovenska opustil.

Zbor bojoval v apríli 1915 v zložitých meteorologických podmienkach (na kopcoch bol ešte sneh a v noci klesala teplota pod bod mrazu v oblasti obcí Zbojné, Zbudská Belá, Valentovce a Výrava odkiaľ vytlačili ruské jednotky a vzali do zajatia množstvo Rusov. Veľmi sťažené bolo hlavne dopravné menáže na zľadovatené, snehom a ľadom pokryté strmé kopce v tomto hornatom teréne východných Karpát. Zaujímavosťou je, že v oblasti bojov v údolí Laborca obe strany využívali aj novú zbraň – letectvo.

Autor okrem účinkovania tohto zboru na Slovensku venoval pozornosť aj údajom o rakúsko-uhorskej a nemeckej armáde,

jednotlivým útvaram, výzbroji a uniformám, takže čitateľ sa môže v tejto publikácii oboznámiť aj so stručným prehľadom o týchto ozbrojených silách, ďalej s priebehom zimných bojov v Karpatoch na prelome rokov 1914/1915 a bojmi okolo pevnosti Przemyśl.

Ferdinand Vrábel

VÁCHA, Slavomír. *JAK SE ČASY MĚNÍ. VZPOMÍNKY NA PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKU.* Brno : Barrister & Principal, 2019, 134 s. ISBN 978-80-7364-093-4.

„Byly to nejhorší a kritické chvíle mého života. Vyzábělý organismus a vypjaté nervy prostě vysadily a snad jsem mnohdy začal i třeštit. Stával se ze mě ateista, rouhač. Život neměl smyslu a svět byl blázeňec. Ano, i myšlenky na sebevraždu se objevovaly.“ (s. 62) Tieto slová, ktoré si do svojho notesu v prvej polovici roka 1917 zapísal vojak rakúsko-uhorskej armády a rodák z Brna Slavomír Martin Vácha (1898 – 1968), zreteľne dokumentujú rozporenie mladého muža priamo vtiahnutého do víru prvej svetovej vojny. I napriek tomu, že Vácha nemal ešte ani 18 rokov a bol na vrchole svojich fyzických a psychických síl, nedokázal efektívne vzdorovať ukrutnosti vojny. Niekoľkohodinové presuny v náročnom horskom teréne, neustále ohrozenie života, strata blízkych spolubojovníkov, nedostatok adekvátnej stravy a vyhovujúcej pitnej vody, neutíchajúce zdravotné problémy, chýbajúce oblečenie a obuv, šikana zo strany dôstojníckeho zboru či všadeprítomná korupcia negatívne zasiahla osobnosť každého vojaka bez rozdielu jeho veku, národnosti, konfesie, sociálneho pôvodu či profesijného zaradenia. Prvá svetová vojna podlomila morálne hodnoty a taktiež zmenila etické hodnoty a dovtedy zaužívané vzorce správania jednotlivca, keďže vojak vzdialený stovky či tisícky kilometrov od svojho rodiska, sa v náročných frontových podmienkach anonymizoval v uniformovanej mase. Väčšina mužov dovtedy neprekročila hranice admi-

nistratívno-správneho obvodu (služnovský obvod, župa, okres) a razom boli kdesi na haličských rovinách alebo sa pretŕkali horskými priesmykmi v Dolomitoch.

Štúdium osobných svedectiev vojakov rakúsko-uhorskej armády, ktorí sa po roku 1918 vzhľadom na politické zmeny dostali na perifériu záujmu spoločnosti, je cenným zdrojom poznania nielen tém týkajúcich sa vojenských operácií a bitiek, ale i pohľadom dovnútorňosvetajednotlivcavnímajúceho a pozorujúceho dianie a správanie sa spolubojovníkov v živote ohrozujúcich situáciách priamo na bojisku či v zázemí. Na českom knižnom trhu sa v posledných rokoch aj vďaka zvýšenému záujmu laickej verejnosti, amatérskych, regionálnych i profesionálnych historikov objavuje niekoľko desiatok odborných, populárno-náučných publikácií a spomienok. Jedným z priamych svedectiev prvej svetovej vojny je aj príbeh Slavomíra Váchu, ktorého povolávací rozkaz v roku 1916 vytrhol zo školského prostredia. Prostredníctvom zápiskov príslušníka cisársko-kráľovskej vlastibrany č. 25 (LIR 25) sa čitateľ presunie do rokov 1916 až 1918 a na bojiská v Haliči, Tirolsku a na talianske rieky Soča a Piava. Spomienky „landšturmáka“ Váchu však nie sú len akýmsi výpočtom bitiek s konkrétnymi dátumami, ale práve naopak. Autor spomienok vďaka nespornému rozprávačskému talentu prináša konkrétne príbehy či udalosti, ktoré sa priamo na fronte či v zázemí chronologicky udiali. Vácha síce detailne opisuje bojovú činnosť na Monte Verna, Asiago či Monte Katz, ale väčšina jeho zápiskov je venovaná každodennému životu vojaka na fronte a zázemí. Dozvedáme sa ako a kde vojaci prespávali, čo jedli a pili či aké vzťahy mali medzi sebou rádomí vojaci a dôstojnícky zbor navzájom. Vo svojich pamätiach na Veľkú vojnu sa nevyhol problematike alkoholizmu či nízkej úrovni hygieny, ktorá sa pretavila do masového rozšírenia vší a rôznych viac či menej závažných infekčných chorôb. Ako sme už vyššie uviedli, vojna a s ňou späté krízové situácie podnecujú človeka konať inštink-

tívne či amorálne z dôvodu saturácie potrieb, uvoľnenia stresu, zahnania smútku po padlom priateľovi či túžbe vidieť rodinných príslušníkov, ktorých listy sa na front dostávali len veľmi sporadicky a nepravidelne. Mnohí vojaci prešli takouto transformáciou osobnosti bez toho, aby si to uvedomovali. I samotný Vácha sa na niektorých miestach vo svojich pamätiach priznáva, že stratil kresťanskú vieru a nádej, že sa ešte niekedy živý vráti k svojim rodičom a súrodencom. Smútok vojaci zahánali popíjaním alkoholu či zhýralým životom v zázemí. Vácha i napriek občasným malým zlyhaniam vytrval a odolal pokušeniam, čo mu zaiste pomohlo stúpať na pomyselnom rebríčku vojenských hodností. Dotiahol to až na poručíka.

Pri čítaní príbehov z Veľkej vojny môže mať čitateľ dojem, že Vácha bol čestným a spravodlivým vojakom. Nebojí sa na príklad zastat' sa vlastnej jednotky, ktorá nedostala predpísaný prídel alkoholu. Spravodlivé zaobchádzanie žiada aj pri porušení predpisov nadriadeným vojakom či v prípade, ak sa dôstojník nevhodne správal voči rádovým vojakom. Avšak i Vácha využíval a zneužíval systém, ktorý bol i vďaka vojne s postupom času čoraz viac neprehľadný a benevolentnejší. Spomeňme len to, ako sa rozhodol klamať úrady a na povolenie k jednodňovej návštevy Viedne dopisoval „Brünn“ (Brno), len preto, aby sa dostal aspoň na krátky čas domov k svojim blízkym. Podobných situácií, keď Vácha stojí na opačnej strane, ktorú tak kritizoval, je viacero. Pri čítaní jeho spomienok si to pozorný čitateľ zaiste všimne. Je prirodzené, že Vácha, ktorý spísal svoje spomienky na žiadosť brata Jiřího, vystupuje vo svojom príbehu ako pozitívny „hrdina“. Obdobne sa nevyhol ani nálepkovaniu a generalizovaniu, keď bosenských vojakov označil za vytrvalých a málovravných bojovníkov, zatiaľ čo najvyšších dôstojníkov kritizoval za ich správanie. Podľa Váchu najvyšší dôstojníci sa v čase pasivity na bojisku radi predvádzali a jednotku často hanili a prehánali na nástupe, ale akonáhle vypukol boj, zo strachu sa urýchlene vzdialili od frontovej línie.

Spomienky sú teda cenným i keď subjektívnym historickým prameňom, ktorý nám zachytáva určitý časový úsek a vybrané a v pamäti uchovávané udalosti. Denník Slavomíra Váchu, doplnený o množstvo vlastných kresieb i náčrtov, je „živým“ svedectvom emocionálneho prežívania mladého vojaka rakúsko-uhorskej armády, ktorý bojoval ďaleko od svojej rodiny, za záujmy rakúskeho cisára a uhorského kráľa. Vojenského historika pri čítaní zaujme najmä interpretácia bojovej aktivity rakúsko-uhorských jednotiek v Haliči, Tirolsku či Taliansku. Prípadne sa podujme komplexne analyzovať život vojaka na fronte a v zázemí. Avšak nemenej dôležité je skúmať prežívanie a správanie sa jednotlivca v rámci masy a dopady armády na osobnosť jednotlivca. Práve spomienky Váchu sú sondou do „vojenského života“ jedného z mnohých, ktorých vojna trvale duševne a v mnohých prípadoch i fyzicky poznačila.

Matúš Burda

HORČIČKA, Martin. *GOTTWALDOV DEMOKRAT. ZABUDNUTÝ PRÍBEH JÁNA ŠEVČÍKA.* Bratislava : SLOVART, 2021, 311 s. ISBN 978-80-556-4571-1.

V 20. storočí ovplyvňovalo územie strednej Európy veľa priamych či nepriamych determinantov, ktoré poznačili vývoj spoločností vo všetkých sférach jej pôsobenia – politiku nevynímajúc. Veď práve prvá svetová vojna uvrhla dlhotrvajúce ríše do zabudnutia a na mape Európy koncom roka 1918 vznikli nové, tzv. nástupnícke, štáty, medzi ktorými bolo i Československo. Idylické obdobie budovania nového štátneho útvaru v strede Európy na princípoch demokracie a humanizmu narušali početné krízy (napr. ekonomická kríza) a v 30. rokoch i nárast extrémistických strán nielen na domácej politickej scéne, ale najmä v Taliansku či Nemecku, kde silnel hlas Adolfa Hitlera, ktorý svoje mocensko-politické ambície mohol naplniť len vďaka oslabeniu svojich protivníkov (anšlus Rakúska, rozbitie Československa,

vznik Slovenského štátu atď.) rozpútaním ďalšej svetovej vojny. A tak európske štáty, resp. celého sveta, opätovne vyslali milióny svojich občanov oblečených v uniformách hájiť vlastné štátne záujmy. Po roku 1945 sa v strednej Európe rozpútal boj opätovne. Tentokrát však nešlo o vojnu v priamom slova zmysle, ale o ideologický zápas medzi demokratickými princípmi a totalitou.

Svedkom týchto búrlivých udalostí prvej polovice 20. storočia, ktoré výrazne poznačili aj naše národné dejiny, bol i pre mnohých neznámy, Ján Ševčík. Rodák z obce Brezolupty (dnes okres Bánovce nad Bebravou) sa narodil 13. februára 1896 do chudobnej rodiny manželov Štefana a Anny (rod. Kozinkovej) Ševčíkovcov. Spočiatku nič nenasvedčovalo tomu, že Ján Ševčík bude patriť medzi slovenské politické osobnosti, ktoré sa podieľali na formovaní Slovenska, respektíve Československa. Tak ako každé dieťa, aj Ján Ševčík absolvoval postupne ľudovú školu, meštiansku školu i piaristické gymnázium v Nitre. Vzhľadom na to, že bol prvorodeným synom, mali sa jeho kroky uberať do kňazského seminára. To však prekazilo vyhlásenie prvej svetovej vojny a odvod k honvédskeму pešiemu pluku č. 14 (HIR), ktorý bol dislokovaný v Nitre. Po výcviku bol v novembri 1915 vyslaný na front do Bukoviny k mestu Černovice, kde jeho jednotka zvädzala ťažké boje s ruskou armádou. Jeho vojenská anabáza v rakúsko-uhorskej uniforme sa však skončila 8. decembra 1916, keď údajne prebehol na ruskú stranu. A tu sa začína nová etapa jeho života, ktorá ovplyvnila jeho zmýšľanie a politické smerovanie počas kariéry profesionálneho politika. Po vystrábení sa z malárie v tábore sa napokon pridol k československým legionárom. Podľa jeho slov sa aktívne zapojil do občianskej vojny, ktorá v Rusku vypukla po zvrhnutí cárizmu. I napriek tomu, že Ševčík musel byť účastníkom vraždenia, násilností, rabovania a chaosu, ktorý v Rusku panoval, počas celého života upieral svoj zrak na východ od Československa, a ruskú krajinu vnímal ako inšpiráciu.

Do svojej „novej“ domoviny sa vrátil až v roku 1920. Ján Ševčík mal spočiatku ob-

rovské problémy nájsť si adekvátne zamestnanie. Nepomohlo ani to, že ako legionár mal isté výhody oproti ostatným. I preto sa rozhodol dokončiť si školu a v roku 1925 úspešne promoval na Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Ani diplom z univerzity mu však nepomohol pri hľadaní práce. Pomocnú ruku mu podal až kňaz a poslanec Jozef Tiso, ktorý ho údajne zoznámil aj s predsedom slovenských ľudákov Andrejom Hlinkom. Ševčík ich zaujal natoľko, že mu ponúkli miesto tajomníka poslaneckého klubu. Do strany však nikdy nevstúpil i keď bol kresťanský založený, ale ako sa neskôr ukázalo, s autonómiou príliš nesúhlasil. V tomto kroku môžeme sledovať jeho prezieravosť, respektíve, že všetko robil preto, aby získal lepšie postavenie a moc. Toto tvrdenie môžeme podložiť tým, že neváhal informovať predstaviteľov Hradu (Beneš, Masaryk) o aktuálnom dianí v strane. Na postavení v strane mu nepomohol ani spor s Vojtechom Tukom, ktorý v závere 20. rokov čelil obrovskému škandálu. A tak svoju pozíciu musel opustiť a zamieril k politickému konkurentovi ľudovej strany – *Republikánskej strane poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu*. V novej politickej strane sa angažoval v odborových organizáciách. Ako sociálne citiaci človek hlásiaci sa k socializmu mu aj táto pozícia vyhovovala. Avšak nepriaznivá situácia v závere 30. rokov, ktorá vyústila do vyhlásenia autonómie (6. október 1938) a následne i vytvorenia samostatného Slovenského štátu (14. marec 1939) zahatili akékoľvek ďalšie politické ciele. Vzhľadom na to, že ako legionár sa spolupodieľal na vytvorení spoločného štátu Čechov a Slovákov, vznik Slovenského štátu nevnímal príliš pozitívne. Odpor voči ľudáckemu režimu sa u Ševčíka prehlboval najmä vďaka neustálemu prenasledovaniu a vyšetrovaniu jeho ilegálnej činnosti. Ševčík sa počas trvania druhej svetovej vojny vypracoval na významného ilegálneho pracovníka. Po vypuknutí Slovenského národného povstania neváhal a okamžite sa pridol k povstaniu priamo v Banskej Bystrici, kde sa stretával s predstaviteľmi domáceho odboja. Už v tomto období patril medzi

významné osobnosti domácej politickej scény. Veď sa stal i jedným zo 41 poslancov a dokonca mu prideliť i Poverenie SNR pre pošty a telegrafy. Vzhľadom na postup nemeckých vojsk smerom na Banskú Bystricu sa rozhodol v závere októbra 1944 so zbraňou v ruke vydať do slovenských lesov na strednom Slovensku (veliteľ partizánskej skupiny Ivana Štepanoviča), čo mu po roku 1945 pomohlo vyrovnáť sa s jeho „ľudáckou“ minulosťou.

Po druhej svetovej vojne stál teda opäť na strane „vítazov“ a podobne ako v roku 1918 aj v tom období očakával isté zadostučenie. Vzhľadom na reformu politických strán po roku 1945 sa Ševčík rozhodol pridať k *Demokratickej strane* a nie ku komunistom. Ak by sme mali zhodnotiť jeho politický život, potom si môžeme všimnúť jeho nekonzistentnosť a neustále „zbrojenie“ proti vlastným. Ako člen *Demokratickej strany* sa stal poslancom Dočasného výboru i povereníkom pre zdravotníctvo. Avšak jeho ambície boli oveľa väčšie, a tak môžeme hľadať paralelu s medzivojnovým pôsobením tajomníka ľudáckej strany. I v Demokratickej strane neustále vytváral napätie a spôsoboval svojim spolustraníkom veľa problémov. Demokrati ho obviňovali z toho, že sympatizuje s komunistami a dokonca, že v rámci strany vytvára „prokomunistický prúd“. Netajil sa tým, že k politike komunistov má veľmi blízko. I preto počas februárových dní roka 1948 zohral dôležitú úlohu, za čo sa mu komunistickí predstavitelia odvdžili pozíciou podpredsedu parlamentu. Taktiež ho dosadili i do funkcie predsedu *Strany slovenskej obrody*, ktorá navonok pôsobila ako autonómna strana, ale v skutočnosti ju v područí držali predstavitelia KSČ. Spočiatku bol lojálny voči komunistickej línii, ale čoskoro sa ukázalo, že Ševčík chcel realizovať aj svoj vlastný program, a to v duchu kresťanskom a sociálnom, čo v podmienkach socializmu a myšlienkach Marxa a Engelsa nebolo možné. Okrem toho, Ševčík bol príliš konfliktná osoba neustále sa chváliaca početnými kontaktmi na ZSSR. Problémy spôsobovala aj jeho závislosť od

alkoholu a večná nespokojnosť. Vďaka svojej povahe sa dostal do sporu i s Viliamom Širokým, ktorý sa po odstránení Vladimíra Clementisa stal ministrom zahraničných vecí. Ševčík vycítil, že je to jedna z možností na kariérny postup, a to dokonca na post ministra. Ich spor pramenil zo vzájomnej antipatie. Zatiaľ čo Ševčík bojoval v *Povstaní*, Široký sedel vo väzení. Ďalej si vezmime do úvahy kresťanské zmýšľanie Ševčíka, ktoré bolo v rozpore so zásadami strany. Ševčík bol spolu s ďalšími (Karel Rotter, Eugen Korunka) členom sprisahaneckej skupiny, ktorá sa mala pokúsiť skompromitovať Širokého. Došlo však k odhaleniu tejto skupiny a začal sa jeden z ďalších procesov, ktorý mal potrestať či pohltiť „vlastných“ ľudí. Ševčíka koncom mája 1952 odvolali z čela strany, zatkli, vypočúvali a následne odsúdili (1954) za sabotáž, velezradu, ohrozenie štátneho tajomstva a rozkrádania národného majetku. 18-ročný trest sa mu po amnestii prezidenta z roku 1960 skrátil. Po prepustení bolo už pre Ševčíka veľmi ťažké zaradiť sa do bežného života. Nemohol si nájsť ani prácu a zdravie podlomilo dlhé vypočúvanie a väzenie. Na záver svojho života sa však dočkal rehabilitácie a na smrteľnej posteli na Onkologickom ústave na Kramároch ho dokonca navštívili i Alexander Dubček a Viliam Šalgovič. Jeho životná púť sa skončila v roku 1965 bez toho, aby dosiahol vytúžený vysoký štátny post. Ševčíkovi „zachutila moc“ natoľko, že neváhal lavírovať medzi navzájom znepriatelenými politickými táborami, aby si zaistil lepšie miesto, vyššiu pozíciu či úspech v kariére.

Matúš Burda

PEKNÍK, Miroslav a kol. *CESTA SLOVENSKA K VZNIKU SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU V ROKU 1993*. Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2021, 668 s.

Predmetná publikácia je dielom kolektívu 20 vedeckých pracovníkov pod vedením PhDr. Miroslava Pekníka, CSc. z Ústavu politických vied SAV.

Štruktúra, respektíve systematika publikovanej vedeckej práce sa skladá z úvodu a dvadsiatich častí či kapitol a záveru, resp. zhrnutia (summary). Publikácia okrem autorského textu obsahuje použitú literatúru a pramene, ako aj menný register. Jej celkový rozsah je 668 strán.

Úvod k publikácii napísal Miroslav Pekník. Autor v úvode načrtol, že Ústav politických vied SAV v Bratislave riešil ešte pred napísaním a publikovaním anotovanej publikácie grantový projekt, na ktorom participovali 22 riešitelia – autori. Ich výsledky boli publikované knižne, a to v dvoch častiach pod názvom: *Republika Česko-Slovenská od monarchie k vlastnému štátu. Ilúzie versus realita*. I. časť a II. časť. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2021. Rozsah I. časti je 759 s. a II. časti je 622 strán.

Štruktúra publikácie je nasledovná: za Obsahom a Úvodom nasledujú témy: *Náš príbeh k samostatnosti* (Ivan Laluha), s. 12, *Slovenská politika po roku 1989* (Miroslav Pekník), s. 19, *Cesta k samostatnosti (1989 - 1992)*, (Jozef Beňa), s. 117, *Ideovo-historické a politické východiská preambuly Ústavy Slovenskej republiky* (Marcela Gbúrová), s. 148, *Formovanie stranického systému na Slovensku po novembri 1989* (Svetozár Krno), s. 170, *Česká a slovenská levice v zápasoch o štátoprávni usporiadaní 1989 - 1993* (Pavel Hinčica), s. 194, *Zahraničná politika polistopadového Československa jako součást vyrovnání se s minulostí* (Zdenek Veselý), s. 209, *Formovanie slovenskej zahraničnej politiky a diplomacie* (Peter Juza), s. 235, *O bezpečnostných otázkach a vojensko politickej orientácii Slovenska v Česko-Slovensku po roku 1989 do jeho osamostatnenia* (František Škvrnda), s. 282, *Menšinová problematika a vzťahy s Maďarskom* (Jozef Schwarz), s. 312, *Vývoj ekonomiky po roku 1989* (Juraj Sipko), s. 337, *Vývoj komunálu od jeho znovuoobnovenia* (Michal Kaliňák), s. 368, *Apologetika Slovenského národného povstania* (Stanislav Mičev), s. 389, *Židovská otázka a antisemitizmus po roku 1989* (Pavol Mešťan), s. 417, *Masmédiá a politika na Slovensku (1989 - 1993)*, s. 438. *Trans-*

formácia slovenskej ľavice v rokoch 1989 - 1993 (Ľuboš Blaha), s. 456, *Vývoj komunistického hnutia na Slovensku v rokoch 1989 - 1992* (Peter Dinuš), s. 486, *Tvorba štátnych symbolov v Slovenskej republike v rokoch 1990 - 1992* (Ladislav Vrtel), s. 519, *Vítězi, porazení a zamlčané premisy* (Jozef Lysý), s. 551, *Národno-tvorný proces ako rozhodujúci faktor rozpadu Československa v roku 1993* (Marcela Gúzová), s. 274. Po jednotlivých témach autorského textu nasledovala: Literatúra a pramene s. 606, ďalej Summary s. 629 (zhrnutie), Menný register s. 652 a Zoznam autorov s. 664.

Predmetná knižná publikácia má z hľadiska obsahu a formy, ako aj z hľadiska štruktúry, v podstate zborníkový charakter. Na takéto konštatovanie nás oprávňuje najmä veľký počet jej autorov a tiež rozsah obsahu výberu tematiky spracovanej jednotlivými autormi.

Nadväzujúc na uvedenú skutočnosť sa žiada poukázať na to, že spracované uvedené témy v publikácii predstavujú problematiku či materiu, ktorá sa viaže k vzniku samostatného štátu – Slovenskej republiky. Napriek veľkému počtu autorov je spracovaná a publikovaná predmetná problematika v publikácii na dobrej vedecko-teoretickej úrovni.

Publikácia v podstate zobrazuje historickú cestu Slovenska smerujúcu k vzniku samostatnej Slovenskej republiky (1. 1. 1993), ktorá sa uskutočnila demokratickou, parlamentnou a ústavnoprávnou cestou. V tejto súvislosti treba osobitne zdôrazniť významnú skutočnosť, že cesta Slovenska k vzniku samostatnej Slovenskej republiky sa mohla uskutočniť len vďaka Nežnej revolúcii v Českej a Slovenskej Federatívnej republike, ktorá sa začala 17. novembra 1989.

Majúc na zreteli obsah a formu spracovaných jednotlivých tém publikovaných v predmetnej knižnej publikácii nás oprávňuje okrem iného taktiež konštatovať, že publikácia obsahuje ucelený a logický celok zobrazujúci historickú cestu Slovenska k vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Knižnú publikáciu odporúčam do pozor-

nosti študujúcej mládeži, najmä na vysokých školách spoločensko-vedných odborov, ako aj učiteľom dejepisu a občianskej náuky a tiež politikom Slovenskej republiky. Hodnotenú publikáciu okrem uvedeného môže využiť i vysokoškolskí študenti pri písaní

diplomových a rigorózných prác. Publikácia môže dobre poslúžiť i doktorandom na vysokých školách pri písaní doktorandských záverečných prác.

Jaroslav Chovanec

KRONIKA

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA V KEŽMARKU *IMRICH THÖKÖLY A JEHO POVSTANIE*

Dňa 28. marca 2022 sa v Kežmarku konala medzinárodná konferencia pod názvom *Imrich Thököly a jeho povstanie*.

Vedeckému podujatiu predsedal prof. Dr. h. c. PhDr. Peter Kónya, PhD., rektor Prešovskej univerzity. Na konferencii vystúpilo s referátmi 14 historikov zo Slovenska a Maďarska. Rokovacími jazykmi boli slovenčina a maďarčina so synchronným tlmočením. Vystúpenia referentov a neformálna diskusia prispeli k prehĺbeniu poznatkov nielen o hlavnom protagonistovi, ale aj o udalostiach, okolnostiach a historickom kontexte protihabsburského stavovského povstania v rokoch 1678 – 1685.

Vojenský historický ústav reprezentoval doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., ktorý predniesol referát *Druhy vojsk, stratégia a taktika v období stavovských povstaní a protiosmanských vojen*.

Vedecká konferencia bola súčasťou slávnostného programu, v rámci ktorého odhalili jazdeckú sochu kežmarského rodáka Imricha Thökölyho pred Kežmarským hradom, a to pod záštitou a za účasti poslanca Národnej rady SR a primátora Kežmarku PhDr. Jána Ferenčáka, štátneho tajomníka Ministerstva zahraničných vecí Maďarska Leventeho Magyara a generálnej konzulky Maďarska v Košiciach Dr. Ágoty Hetey.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

PÚT ČESKOSLOVENSKEJ OBCE LEGIONÁRSKEJ DO OSTRAVY A OKOLIA

Pri príležitosti 72. výročia oslobodenia Ostravy usporiadala Československá obec legionárska púť do Ostravy a okolia, aby si uctila padlých vojakov Červenej armády a Československého armádneho zboru. Na viacerých miestach prebehli pietne akty s položením vencov a pripomenutím udalostí zo záveru druhej svetovej vojny.

Ostravská (resp. ostravsko-opavská operácia) bola ofenzíva Červenej armády a 1. čs. armádneho zboru prebiehajúca od 10. marca do 5. mája 1945 smerom na československé Sliezsko a severnú Moravu. Pri operácii sa brali ohľady na dôležité výrobné kapacity, ktoré sa mali po vojne významne podieľať na obnove Československa.

Pietne akty okrem samotnej Ostravy prebehli v Sudiciach, Bolaticiach, Štítine, Dolnej Lhote, Čavisove a Háji v Sliezsku. V Štítine sme sa poklonili pamiatke partizána Jána Kibinca, ktorého nemeckí fašisti zajali a umučili pribitím za živa na dvere stodoly. V Štítine sa nachádza aj rodný dom a pomník generála Heliadora Píku, ruského legionára a neskôr diplomata a vynikajúceho predstaviteľa čs. vojenstva, ktorý sa nakoniec po februári 1948 stal obeťou totalitného režimu.

Ferdinand Vrábel

Foto: autor

Foto: autor

Foto: autor

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Matúš BURDA, Základná škola Teodora Jozefa Moussona, ul. T. J. Moussona 4, 071 01 Michalovce, Slovenská republika, email: matus.burda@gmail.com

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: peter.chorvat@vhu.sk

PhDr. Juraj ČERVENKA, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika, email: cervenkajuraj2000@yahoo.com

Mgr. Martin KONEČNÝ, PhD., Letná 20, 04 001 Košice, Slovenská republika, email: konecnybdke@gmail.com

PaedDr. ThLic. Anton LIŠKA, PhD., Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most, 814 06 Bratislava; org. útvar: Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, Slovenská republika, email: anton.liska@pamiatky.gov.sk

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: igorbaka@centrum.sk

Mgr. Alex MASKALÍK, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: alex.maskalik@vhu.sk

Mgr. Gabriel BLÁŠKO, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, org. Múzejné oddelenie Svidník Vojenského historického múzea Piešťany, Bardejovská 14, 089 01 Svidník, Slovenská republika, email: gabriel.blasko@vhu.sk

Mgr. Matej MEDVECKÝ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: matej.medvecky@vhu.sk

POKYNY PRE AUTOROV

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte zásadne v textových editoroch Word. **Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie ich písať mechanicky vzadu za textom štúdie.** Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku, pričom záznam zakončiť ISBN, príp. ISSN. K štúdiu je potrebné pripojiť abstrakt (v slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom aj anglickom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. **V prípade priamych citácií písať kurzívou, ale iba v hlavnom texte, nie však v poznámkách pod čiarou.** Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10. Obrazové prílohy poprosíme zasielať čierno-biele samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandardde xls, xlsx (excel)

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 normostrán (minimálny má rozsah 15 normostrán) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 normostrán, anotácie maximálne do 3 normostrán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu, čo činí pri 40 normostranách 72-tisíc znakov; počíta sa vrátane poznámok pod čiarou a medzier medzi slovami).

Základnou citačnou normou je STN 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. (ISBN 80-215-0149-9 uviesť až vzadu v zozname použitej literatúry).

PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*.

B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

Odkaz na štúdie (v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka;

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. (ISBN 80-85794-08-X. – uviesť až v súhrnnej literatúre)

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz!

Uviest': PEJSKAR, J. *Poslední*, c. d., s. 97; autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu.

Odkaz na archívny dokument

MVSR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 2/2022

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ŠOPA PRINT

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Igor Baka, PhD. (podpredseda), PhDr. Milena Balcová, PhDr. Viliam Čičaj, CSc., doc. Mgr. Michal Habaj, PhD., Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Peter Kralčák, PhD., doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., PhDr. Richard Pavlovič, PhD., pplk. v. v. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Rough, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum Forschungstelle für böhmischen Länder, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 5. mája 2022

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na prednej strane obálky je genmjr. in mem. Jozef Gabčík (8. 4. 1912 Poluvsie - 18. 6. 1942 Praha), počas 2. svetovej vojny príslušník československej zahraničnej armády, veliteľ výsadku Anthropoid. Spoločne s Janom Kubišom vykonali vojenskú operáciu - útok na Reinharda Heydricha (v roku 2022 si pripomíname 80. výročie).

Zdroj: VHÚ Praha